

УДК 34:378

О. Л. Петрик,

здобувач кафедри соціальної економіки та ринкових відносин Чернігівського національного технологічного університету, м. Чернігів

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРАВ ТА ГАРАНТІЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Досліджено основні наукові підходи до визначення понять “права” та “гарантії”. Наведено основоположні позиції науковців щодо можливого групування прав і гарантій людини та громадянина. Класифіковано права та гарантії науково-педагогічних працівників як особливих учасників освітнього процесу.

Ключові слова: права, гарантії прав, освітній процес, науково-педагогічні працівники, класифікація.

O. L. Petryk,

Seeker of a PhD degree of Social Economy and Market Relations Department, Chernigov National Technological University, Chernigiv

THE THEORETICAL-METHODOLOGICAL BASES OF CLASSIFICATION OF RIGHTS AND GUARANTEES OF SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL WORKERS

The main scientific approaches to defining the concepts “rights” and “guarantees” have been investigated. The scientists’ basic views regarding the possible grouping of human and citizens’ rights and guarantees have been highlighted. The classification of rights and guarantees of scientific-pedagogical workers as special participants of the educational process has been done.

Key words: rights, guarantees of rights, scientific-pedagogical workers, classification.

Конституційне визнання прав і свобод людини, їх захист – найголовніші ознаки сучасного демократичного суспільства. Становлення і розквіт демократичної, правової держави безпосередньо пов’язані з реальним забезпеченням прав людини, у зв’язку з чим все більшого значення набуває питання забезпечення їх реалізації, оскільки без створення відповідних умов вони носимуть суто декларативний характер. Гарантії прав служать певним єднальним елементом, який забезпечує необхідний в правовому статусі особи перехід від задекларованої законом можливості до реальної дійсності.

Відповідно до ч. 2 ст. 3 Конституції України права і свободи людини, їх гарантії визначають зміст та спрямованість діяльності держави. Це положення Основного Закону є першорядним при дослідженні проблем реалізації гарантій прав людини у суспільстві.

У соціально-політичному просторі все більшого значення набуває сфера освіти, оскільки рівень її розвитку, у кінцевому рахунку, визначає і рівень розвитку суспільства в цілому. У зв’язку з підвищенням соціальної значимості освіти та суспільної уваги до системи освіти, правовідносин, які виникають у ній, їх

учасників, стало актуальним дослідження проблем, які виникають у освітянській сфері за останні десятиріччя.

Закон України “Про вищу освіту” від 01.07.2014 р. серед учасників освітнього процесу визначає науково-педагогічних працівників і дає законодавче визначення даних суб’єктів суспільних правовідносин. Так, науково-педагогічні працівники – це особи, які за основним місцем роботи у вищих навчальних закладах провадять навчальну, методичну, наукову (науково-технічну, мистецьку) та організаційну діяльність [1, ст. 53]. При цьому Законом України “Про наукову і науково-технічну діяльність” також закріплено визначення даного кола осіб, а саме: науково-педагогічний працівник – це вчений, який за основним місцем роботи у вищому навчальному закладі професійно здійснює педагогічну та наукову або науково-технічну діяльність [2, ст. 1]. Отже, аналіз чинного законодавства дає підстави зробити висновки, що науково-педагогічний працівник:

– є фізичною особою (громадянином України, іноземцем або особою без громадянства), яка має вищу освіту ступеня магістра та проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження і отримує наукові та (або) науково-технічні результати;

– здійснює професійну діяльність за основним місцем роботи у вищих навчальних закладах.

Протягом XIX – XX ст. гарантії прав людини і громадянина стали предметом багатьох наукових досліджень, проте слід зазначити, що права та гарантії вищеназваних учасників освітнього процесу не набули широкої зацікавленості серед великої аудиторії вчених. Серед вітчизняних науковців, які досліджували питання правового статусу науково-педагогічних працівників, у тому числі їх прав та гарантій, слід назвати Л. Миськіва, І. Василенко, М. Кучера, Е. Роздобудька, серед іноземних – Н. Петрецьку, Д. Воронцова, О. Шевченка, А. Асєєву, М. Смолярову.

Вважаємо за доцільне розглянути існуючі в науці класифікації родових понять “права людини” та “гарантії прав людини” на видові поняття і, з урахуванням досліджень вищеназваних науковців, запропонувати можливі класифікації прав та гарантій науково-педагогічних працівників, як особливих учасників освітніх правовідносин.

Поняття “права людини” (основоположні концепції, які утворюють основу правового статусу особистості), не має однозначного визначення та тлумачення серед науковців. Так, П. Рабинович “права людини” визначає як “певні можливості людини, необхідні для її існування та розвитку у конкретно-історичних умовах, які об’єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку людства і мають бути загальними та рівними для всіх людей” [4, с. 16], а І. Ліщина – як “можливості вибору особою певної поведінки для забезпечення свого нормального існування і розвитку, закріплені в законах, інших правових актах держави і міжнародних документах, обумовлені рівнем економічного, соціального, духовного і культурного розвитку суспільства” [5, с. 6-7], тобто права людини визначаються через її можливості здійснення тих чи інших дій з метою задоволення власних інтересів, що надаються їй державою та залежать від рівня розвитку суспільства, в якому вона перебуває.

Слід звернути увагу на те, що термінологічні звороти “права людини” та “права громадянина” не є тотожними – витоки відмінності їх змісту лежать у французькій

Декларації прав людини і громадянина 1789 р., де визначено, що “права людини” – це свобода, власність, безпека, опір гнобленню тощо, а “права громадянина” – право творити закон; рівний доступ до всіх посад і занять; право вільно висловлюватись, писати, друкувати тощо. Чинна Конституція України, як і конституції багатьох держав світу, також містить розділ “Права, свободи та обов’язки людини і громадянина”. Аргументуючи законодавче закріплення прав людини та громадянина як відмінних за змістом та значенням понять, М. Антонович зазначає, що не кожна людина має громадянство за внутрішньодержавним правом (правом країни, де постійно або тимчасово проживає), а отже, не користується деякими правами, які надаються тільки громадянам держави [6, с. 13].

Для гарантування можливості користуватися всіма правами та свободами людини і громадянина держава повинна забезпечити реалізацію конституційних прав і свобод, створити відповідний механізм їх гарантування [9, с. 3]. Обов’язковим елементом цієї системи є гарантії, які поєднують у собі цілу низку засобів, завдяки яким стає реальною реалізація громадянами своїх прав і свобод, їх охорона та захист від правопорушень. Їх головна мета – надання рівних правових можливостей для набуття, реалізації, охорони та захисту суб’єктивних прав і свобод, які, у свою чергу, без гарантій перетворюються на своєрідні “заяви про наміри” та перестають бути цінними як для особи, так і для суспільства.

Розглядаючи існуючі в науці позиції щодо питання можливого групування прав та гарантій людини, у першу чергу, необхідно звернутися до думки П. Рабіновича, який зазначає, що за характером потреб людини, які забезпечуються правами, права людини необхідно поділяти на фізичні (життєві), особистісні, культурні (гуманітарні), економічні та політичні. На його думку “всі права людини є соціальними як за змістом, так і за способами їх здійснення, оскільки вони обумовлені соціумом, суспільством” [4, с. 19]. З цієї точки зору несоціальних прав людини (особи) взагалі існувати не може, але при цьому соціальні права науковцем не виділяються в окрему групу, що є традиційним, наприклад, для Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 р.

І. Шумак вважає найбільш досконалою класифікацію прав людини за їхнім соціальним призначенням, тобто за тими сферами суспільного життя, де виникають й реалізуються ці права і свободи. За даною ознакою виділяють громадянські, політичні, економічні, соціальні, культурні та екологічні права. Автор розглядає громадянські права як пріоритетні, оскільки вони є передумовами реалізації будь-яких інших конституційних прав і свобод, без їх дотримання виявляється марним проголошення прав політичних, економічних, соціальних, культурних чи екологічних [7, с. 39, 43].

На нашу думку, важливим для класифікації прав людини є введення поняття “трьох поколінь” прав людини, котре запропонував французький юрист Карел Васак. До першого покоління він відносить громадянські та політичні права (*liberté*), до другого – економічні, соціальні й культурні права (*egalité*), до третього — колективні (солідарні) права (*fraternité*) [8, с. 264]. Існує велика кількість інших думок науковців стосовно класифікації родового поняття “права людини”, що, у свою чергу, можна пояснити його поділом на видові поняття за різними критеріями.

Досліджуючи аспекти правового статусу науково-педагогічних працівників, слід відмітити, що ці учасники освітніх правовідносин володіють, у першу чергу,

основними правами, свободами та обов'язками людини, що закріплені в Конституції України та виникають від моменту народження як невід'ємні умови фізичного і соціального існування та розвитку. Поряд із загальними громадянськими, економічними, політичними, соціальними та культурними правами, науково-педагогічні працівники наділені спеціальними, притаманними лише їм правами та гарантіями, що визначені законами України “Про освіту” [3, ст. 55], “Про вищу освіту” [1, ст. 57] та деякими іншими нормативно-правовими актами.

Багатоманітність сфер та аспектів прояву суб'єктивних прав і свобод науково-педагогічних працівників зумовлює їх різний характер та можливість класифікації за декількома критеріями. Тому в межах даної статті пропонуємо наступні класифікації прав даних учасників освітнього процесу:

За сферами суспільних відносин, учасниками яких можуть бути науково-педагогічні працівники, розрізняють:

а) особисті (громадянські) права (як людини та індивіда загалом) — це можливості науково-педагогічних працівників, що надаються для забезпечення їх фізичної та морально-психологічної індивідуальності. Вони слугують гарантією індивідуальної автономності і свободи, засобом захисту даних суб'єктів від свавілля з боку держави та інших людей. Серед них — право на життя; повага до гідності; свобода та особиста недоторканність; недоторканність житла; таємниця листування і телефонних розмов; вільний вибір місця проживання та ін.

Права і свободи науково-педагогічних працівників цієї групи виникають від моменту їх народження та існують довічно. Вони є невідчужуваними, тобто не можуть бути обмеженими чи скасованими органами державної влади, а також не можуть бути передані або подаровані іншим суб'єктам.

б) політичні права (як громадянина власної держави) — можливості науково-педагогічних працівників брати участь у процесі прийняття та реалізації політичних рішень, діяльності елементів політичної системи, формування представницьких органів влади. До цієї групи прав належать права на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації, на участь в управлінні державними справами; на збори, мітинги, походи, демонстрації; на звернення до органів державної влади та самоврядування; право кожного на свободу думки і слова, тощо

Наведена група прав забезпечує можливості науково-педагогічних працівників бути суб'єктом владних відносин. У даному їхні політичні права і свободи випадку визначають рівень політичної свободи в суспільстві і забезпечуються суспільним та державним ладом. Межами здійснення політичних прав є гармонійне поєднання суспільних потреб та особистих інтересів громадян.

в) економічні права — це можливості науково-педагогічних працівників розпоряджатися предметами матеріального характеру та здобувати засоби для існування і розвитку. Такими є право приватної власності, право на підприємницьку діяльність, право користуватися об'єктами права власності українського народу, державної та комунальної власності та інші. Головна мета даної групи прав є сприяння розвиткові ініціативи у реалізації здібностей та здобутті засобів існування працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

г) соціальні права — можливості науково-педагогічного працівника бути повноцінним суб'єктом суспільних відносин, а також забезпечення умов, необхідних

для існування та розвитку. До цієї групи належать право на: працю, страйк, відпочинок, соціальний захист, житло, достатній життєвий рівень, охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування; безпечне навколишнє середовище.

д) культурні права – це можливості участі науково-педагогічних працівників у створенні матеріального і духовного середовища існування, поширенні та відтворенні норм і цінностей, що сприяють гуманізації та солідарності суспільства, взаємоповаги людей, заснованих на високій моральності людини. Серед них: право на освіту; свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості; право на результати власної інтелектуальної діяльності; право на свободу думки і слова; право на свободу світогляду та віросповідань.

Вищезазначена група прав безпосередньо впливає на рівень їх духовного розвитку та забезпечує необхідні умови для створення і використання духовних надбань людства.

За ступенем поширеності прав:

а) загальні права, що у рівній мірі належать кожній людині, незалежно від її соціальної, професійної чи іншої приналежності. Саме такими є конституційні права, які реалізуються за принципами рівності всіх суб'єктів суспільних відносин.

б) спеціальні права, які відображають специфіку статусу науково-педагогічних працівників, як учасників освітнього процесу у вищій школі. Вони доповнюють, розвивають та конкретизують загальні права і не можуть їм суперечити.

За способом закріплення прав:

а) конституційні (основні) права, що закріплені та гарантовані Основним Законом нашої держави і мають фундаментальний характер.

б) галузеві, передбачені поточним законодавством і є конкретизацією основних прав, вони приймаються на їх основі та більш детально визначають можливості науково-педагогічних працівників у освітній сфері. Так, наприклад, пенсійне забезпечення цих суб'єктів правовідносин у сфері освіти здійснюється відповідно до Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність”, що, у свою чергу, розширює та конкретизує конституційне право на соціальний захист.

Система гарантій прав і свобод людини є складною та розгалуженою. У науковій літературі сформувалися різні підходи до групування гарантій прав і свобод людини та громадянина. Так, заслуговує на увагу позиція Є. Білозьорова, який гарантії прав і свобод особи за змістом і видами поділяє на загальні та спеціальні. До загальних гарантій він відносить економічні, політичні, соціальні, ідеологічні та культурні гарантії, а до спеціальних – правові гарантії прав і свобод особи [10, с. 27].

В. Погорілко ділить гарантії на дві основні групи: загальносуспільні (загальносоціальні) та юридичні. У свою чергу, серед загальносуспільних гарантій науковець розрізняє політичні, економічні, соціальні та духовні (культурні) гарантії, тобто відповідно до суспільних систем – політичної, економічної, соціальної, культурної (духовної), які склалися й функціонують у суспільстві [11, с. 41].

На думку П. Рабіновича, гарантії прав і свобод поділяються на загальносоціальні та спеціальні. На його думку, до загальносоціальних належать економічні, політичні, духовно-ідеологічні гарантії, а спеціальні – це встановлені державою юридичні норми, які спрямовані на забезпечення прав людини, а також практична діяльність із застосування цих норм та правозастосовчі акти відповідних органів влади [12, с. 7-8].

К. Волинка визначає загальні та правові гарантії, при цьому зауважує, що юридичні гарантії прав і свобод особи поділяються на нормативно-правові та інституційно-організаційні [13, с. 8-9].

Існує багато інших підходів до класифікації гарантій прав і свобод людини та громадянина, але слід відмітити, що першочергове значення у забезпеченні прав науково-педагогічних працівників належить саме нормативно-правовим (юридичним) гарантіям, які можна визначити як систему взаємопов'язаних правових та організаційно-правових умов, способів і засобів, які забезпечують здійснення (реалізацію, охорону та відновлення) ними передбачених законодавством прав, як безпосередніми учасниками освітнього процесу.

Гарантії науково-педагогічних працівників розглядаються як умови та засоби, що надають їм можливість користуватися правами, що установлені Конституцією та іншими спеціальними законами, у зв'язку з цим також можливе групування гарантій науково-педагогічних працівників, зокрема на: основні та спеціальні, де останні закріплені законами України “Про освіту” [3, ст. 55], “Про вищу освіту” [1, ст. 59], “Про наукову і науково-технічну діяльність” та ін.

Гарантії науково-педагогічних працівників можна класифікувати “по вертикалі” та “по горизонталі”. А саме, “по горизонталі” види гарантій поділяються на загальні та спеціальні. “По вертикалі” – гарантії об'єднуються в залежності від реальної (конкретної) можливості реалізації прав у тій чи іншій системі людських цінностей, сфері суспільних відносин. У даному випадку загальні включають загальносуспільні (загальносоціальні) і нормативно-правові, а спеціальні – інституційно-організаційні, економічні, політичні, духовно-ідеологічні гарантії.

Таким чином, на основі аналізу наукових досліджень вітчизняних та іноземних науковців, вивчення основних положень галузевих законодавчих актів України у сфері освіти, зокрема і вищої, ми визначили можливі класифікації прав і гарантій науково-педагогічних працівників. Так, права досліджуваних суб'єктів освітніх правовідносин можна класифікувати за декількома критеріями, серед яких: сфера суспільних відносин, учасниками яких можуть бути науково-педагогічні працівники; ступінь поширеності прав; спосіб закріплення прав. Найважливішу роль у забезпеченні прав науково-педагогічних працівників належить нормативно-правовим (юридичним) гарантіям, які можна групувати “по горизонталі” та “по вертикалі”, де у першому випадку гарантії науково-педагогічних працівників поділяються на загальні та спеціальні, у другому – об'єднуються в залежності від реальної можливості реалізації прав у різних сферах суспільного життя

Вважаємо, що детальне вивчення механізму реалізації прав, свобод та законних інтересів науково-педагогічних працівників, а також гарантій забезпечення їх виконання, є перспективним напрямком подальших досліджень, що зумовлено особливою роллю даних учасників освітнього процесу у розвиткові вищої освіти і суспільства у цілому.

Література:

1. Закон України “Про вищу освіту” від 01.07.2014 р. [Електронний ресурс] // Відом. Верхов. Ради України. – 2014. – № 37-38. – Ст. 2004. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page>.

2. Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” від 13.12.1991 р. [Електронний ресурс] // Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – № 12. – Ст. 165. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>.
3. Закон України “Про освіту” від 23.05.1991 р. № 1060-ХІІ [Електронний ресурс] // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1991. – № 34. – Ст. 451. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/page>.
4. Рабинович П. М. Основні права людини: поняття, класифікації, тенденції / П. М. Рабинович // Укр. часопис прав людини. – 1995. – № 1. – С. 14–22.
5. Лищина И. Ю. Международные механизмы защиты прав человека. Харьковская правозащитная группа / И. Ю. Лищина. – Х. : Фолио, 2001. – 112 с.
6. Антонович М. М. Еволюція поняття прав людини та проблеми їх класифікації [Електронний ресурс] / М. М. Антонович // Наукові записки. – Т. 45. Політичні науки. – 2005. – С. 9–16. – Режим доступу : http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/2744/1/Antonovych_Evoliutsiia_poniattia_prav_liudyny.pdf.
7. Шумак І. О. Громадянські права і свободи людини за Конституцією України : дис. ... канд. юрид. наук / І. О. Шумак. – К., 2000. – 193 с.
8. Weston B. H. Human Rights / B. H. Weston // Hum. RtsQ. – 1984. – Vol. 6. – P. 257–283.
9. Савенко М. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина та їх захист органами конституційної юрисдикції / М. Савенко // Право України. – 1999. – № 2. – С. 3–9.
10. Білозьоров Є. В. Правові гарантії захисту прав і свобод людини в Україні: реалії та проблеми // Є. В. Білозьоров // Адвокат. – 2009. – № 8 (107). – С. 26–30.
11. Нова Конституція України: Огляд, коментарі і текст Основного Закону / за ред. В. Ф. Погорілка. – К. : Правова держава, 1997. – 156 с.
12. Рабинович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень) / П. М. Рабинович. – Х. : Право, 1997. – 64 с.
13. Волинка К. Г. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики : автореф. дис. .... канд. юрид. наук : 12.00.01 / К. Г. Волинка ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К, 2000. – 16 с.

Надійшла до редколегії 05.05.2015 р.

УДК 351:796.011.1:615.825

І. Є. Рибчич,

аспірант кафедри соціальної і гуманітарної політики ХарPI НАДУ, м. Харків

**ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ ПРОЦЕСУ РЕАЛІЗАЦІЇ
ОСОБИСТОСТІ У СПОРТІ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ**

Досліджено явище спорту як інструменту комунікації та соціалізації в системі суспільно-владних відносин. Вивчено призначення спорту як мотивації людини до розкриття її сутнісних сил. З'ясовано основні аспекти публічного адміністрування процесу залучення особи до фізкультурно-спортивної діяльності.

Ключові слова: публічне адміністрування, спорт, особистість, соціально-філософський аспект, реалізація, соціокультурна система, суспільно-владні відносини, держава.